

Kemisk Forening gennem 100 år

Af E. Rancke-Madsen,
Kemisk Institut

Kemisk Forening blev stiftet for 100 år siden i 1879. Dengang var Julius Thomsen den store mand inden for dansk kemi. Han var født i 1826, blev cand. polyt. i 1846, og efter forskellige lærerposter blev han i 1866 Scharlings efterfølger som Danmarks eneste professor i kemi. Han forblev i 35 år — til 1901 — i professoratet og døde højthædret i 1909.

Sophus Mads Jørgensen var 11 år yngre — han blev mag. scient. i kemi i 1863 som 26-årig og dr. phil. i 1869. Han blev 1867 bestyrer af Polyteknisk Lærestalts kemiske Laboratorium og lektor ved Universitetet 1871-87 og derpå professor i kemi til 1908. Han døde i 1914.

Den 53-årige Julius Thomsen havde

i 1879 i over 10 år arbejdet med sine thermokemiske undersøgelser, og den 42-årige S. M. Jørgensen var så småt begyndt at slå sig på complexerne. De kemikere, der skulle efterfølge disse to mænd eller besætte nyoprettede professorater på andre læreanstalter i slutningen af 1800-tallet eller i begyndelsen af 1900-tallet var unge kandidater, små drenge eller nyfødte babyer i 1879.

Blandt de unge kandidater havde der i et par år eksisteret et »Kemisk Læseselskab«, hvis bestyrere i foråret 1879 udsendte en indbydelse til et møde, for at man kunne »erfare, om der var Stemning for Dannelsen af en Forening, som kunde være et Bindeled imellem Folk, som havde Interes-

se for Kemi«, med *folk* mente man selvfølgelig *mænd*, som det også senere fremgik af lovene. Disse indbydere var de daværende assistenter Th. Thomsen, Chr. Steenbuch og Odin T. Christensen. Den første var Julius Thomsens lillebror, der i 1884 forlod den kemiske karriere for at studere theologi og blive præst i Randers, og den anden, Steenbuch, var cand. pharm. og fik 10 år senere Jernbane-apoteket. Endelig var den 28-årige Odin T. Christensen vordende lektor og derpå professor i kemi ved Landbohøjskolen til sin død 1914. Og det skal med det samme siges, at Odin T. og S. M. Jørgensen var de to mænd, der tegnede K. F. til ind i begyndelsen af 1900-tallet.

Det står ikke i foreningsprotokolten, hvornår det stiftende møde i K.F. blev afholdt; men der kom 40 personer til stede, og de vedtog oprettelsen af »Kemisk Forening«. Man valgte ved skriftlig afstemning 5 personer som foreløbig bestyrelse, og det blev pålagt disse at udarbejde love og derpå indkalde til et nyt møde. Den foreløbige bestyrelse bestod af to af de tre indbydere, nemlig Steenbuch og Odin T., og endvidere fabrikbestyrer N. Steenberg, laboratorieforsøger V. Stein og assistent C.F.A. Tuxen.

På det næste møde, hvori der deltog 21 personer, vedtoges efter nogen diskussion foreningens love, der kom til at indeholde kun 3 paragraffer (Fig. 1). Det bestemtes endvidere, at den foreløbige bestyrelse skulle fungere indtil det første møde i vintersæsonen, på hvilket den egentlige bestyrelse skulle vælges.

Hvornår disse to forråsmøder blev afholdt, vides ikke med sikkerhed. Indførelsen i K.F.'s protokol om foreningens start er øjensynligt sket senere, formentlig engang ind i 1881, og efter skriften at dømme af S.M. Jørgensen, der imidlertid ikke var med i inderkredsen ved disse to første møder. Det er dog givet, at mindst ét af disse blev afholdt i april 1879, idet der i regnskabet for 1879-80 som første udgiftspost anføres: »Lokalet til Mødet i April 1879... Kr. 10«. Det vil være logisk at antage, at dette møde, hvortil man lejede lokale, var møde nr. 2,

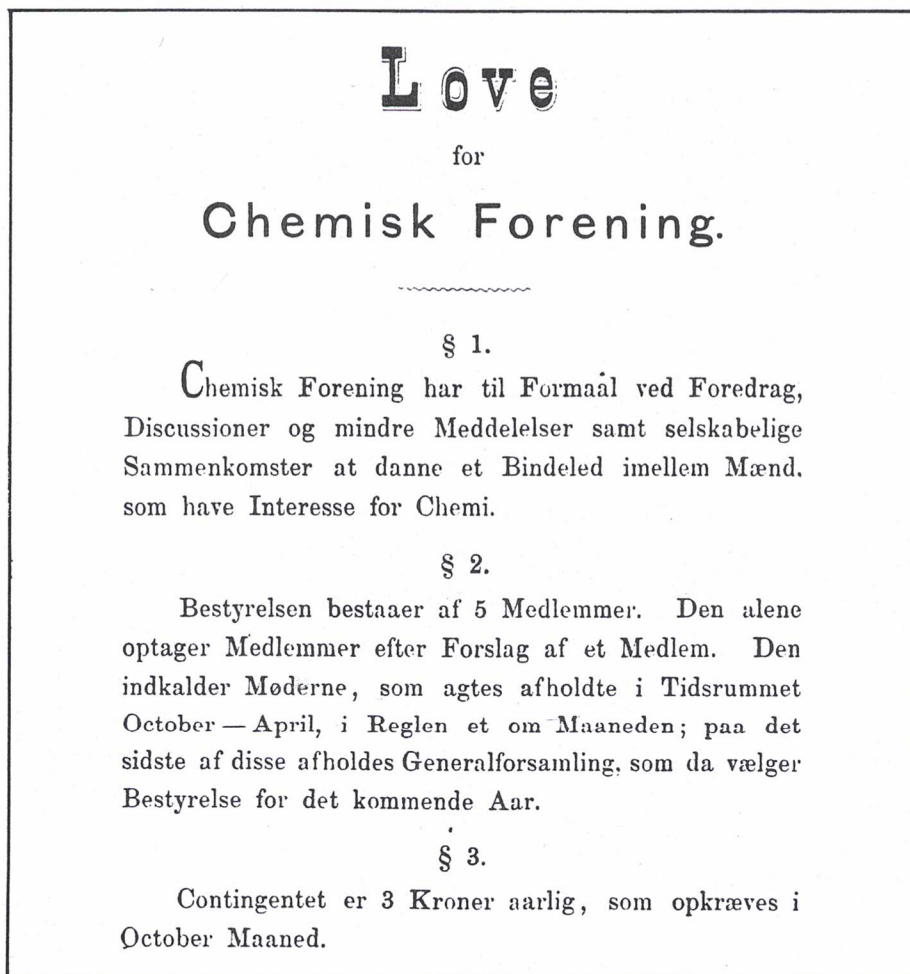

Fig. 1. Kemisk forenings første love, formentlig vedtaget i april 1879.

Kemisk Forening.

Ved en i Foraaret af en snevrere Kreds afholdt Sammentomst dannedes en Forening, som under ovenstaaende Navn har til Formaal ved Foredrag og Discussioner, mindre Meddelelser og fæsttabelig Sammentomst at danne et Vindele imellem Mand, som have Interesse for Kemi.

Contingentet er 3 Kr. aarlig, som opkræves paa eengang.

Der agtes afholdt 4-6 ordinaire Møder i Winterhalvaaret; det første Møde vil finde Sted i den første Uge i November. Indmeldelse i Foreningen kan ske ved Baaetegnning af Lister, som ere fremlagte hos Bortnerne ved polyteknisk Lærestift og Universitetets kemiske Laboratorium eller til Undertegnede, som ved det konstituerende Møde bekræftiges til at foreslaa den foreløbige Ordning.

Kjøbenhavn, den 11te October 1879.

Odin T. Christensen,
Assistent, polyt. Lærestift.
A. Steenberg,
Cand. polyt., Strandgade 8.
Chr. Steenbuch,
Assistent, Univ. kemiske Laborat.
B. Stein,
Laboratorieforsker,
St. Kongensgade 31.
C. F. A. Tugen,
Assistent ved Landbohøjskolen,
Nørregade 39.

Fig. 2. Annonce i Berlingske Tidende, mandag den 13. oktober 1879.

medens møde nr. 1, hvor K. F. blev stiftet, har været i lokaler, som indbyrderne har lånt eller betalt.

Man averterede for godt 31 kr. i Berlingske Tidende samt i Dagbladet i oktober og i november for at hverve medlemmer (Fig. 2.). I den første annonce var man moderne i den anvendte nomenclatur og stavede »Kemisk« med K; men i senere annoncer blev man konservative og gik tilbage til at stave med Ch, og det blev man ved med i mødeindkaldelserne indtil 1903, da den unge Niels Bjerrum, der var blevet bestyrelsesmedlem, var så radikal at indføre stavemåden med K.

Alt i alt kom man efter denne annoncekampagne op på i alt 59 medlemmer. Heraf var de fleste kemikere (især cand. polyt.'er og cand. pharm.'er, men også otte, der endnu var studerende).

Det 3die møde — eller som Odin senere kalder det »det første egentlige møde« — blev afholdt 22. november 1879 kl. 8 i Restauratør Sørensen's Locale i den gamle Frimurerloge i Kronprindsensgade nr. 9 med tilstedeværelsen af 30 personer. Her valgtes til bestyrelsen dr. S. M. Jørgensen, laboratorieforsker J. Kjeldahl, laboratorieforsker V. Stein, assistent Th. Thomsen og administrator ved Den kgl. Porcelænsfabrik Fr. Holm. Efter valget foreviste Odin et apparat til vægtfyldebestemmelse og Steenbuch et apparat til fedt-extraktion, konstrueret af Soxhlet; men der blev ikke holdt noget egentligt foredrag.

Bestyrelsen havde ikke nogen hast; først den 3. marts 1880 konstituerede

Ondage 7. Marts 1883. Møde paa
Lokalitet for Laboratorieforsker
Kjeldahl. Ved Foredrag om
ny Methode til undersøgelse af
i organiske Stoffer

Ondage 26. Marts
Lokalitet for Laboratorieforsker L
Kjeldahl. Ved Foredrag om
Bestyrelsesarbejde af Konstant Tempu-
ratur ved en af hans Konstituent
Gastprofessorator
Laboratorieforsker Kjeldahl. Ved
Indledningsord om Bestyrel-
sesarbejde af Konstant Tempu-
ratur ved en af hans Konstituent

Fig. 3. Indførelse i Kemisk forenings protokol for 7-3-1883 og 26-3-1884.

den sig med S. M. Jørgensen som formand og Stein som sekretær og kasserer. Man nåede kun 4 møder i sæsonen, og først i den 25. sæson nåede man op på de i lovene forudsete 7 møder.

Det ses, at K.F.'s stiftelsesdato er ukendt, men antagelig er det en dag forud for april 1879. Det kan tilføjes, at 25-års jubilæet i 1904 blev afholdt den 22. november, selv om der levede adskillige, bl.a. Odin, der havde været med til at stifte K.F.

Blandt de flittigste foredragsholdere i det første decennium må nævnes S. M. Jørgensen, Odin T., Kjeldahl, Steenbuch og Th. Thomsen. Det var altså i høj grad stifterne og bestyrelsesmedlemmerne, der måtte holde for. S. M. Jørgensen holdt 10 foredrag i de første 10 sæsoner, og der er ingen tvivl om hans complexe tilbøjeligheder, idet de 8 handlede om sådanne, startende i 1880 med »nogle Kobolt Ammoniakforbindelser«. På sine ældre dage holdt han også historiske foredrag; hans sidste foredrag i K. F. var i 1907 og hed »Om Iltens Opdagelse«.

Man nikker også genkendende til Odin T.'s emner, bl.a. »Manganets Iiter« og »Dobbelcyanider af Mangan og Chrom«. Hans sidste foredrag i K.F. var i 1910 — det var et dobbeltforedrag, dels om det metalliske mangan og dels om zinksulfid og dets phosphorescens.

Kendest blandt foredragene er dog Johan Kjeldahls forelæggelse af sin metode til kvælstof-bestemmelse den 7. marts 1883, fulgt op af et nyt foredrag året derefter (Fig. 3).

Også Julius Thomsen viste lejlig-

hedsvis sin velvilje mod foreningen ved at optræde — dog vist kun to gange og sidste gang i 1884 med et »Foredrag over thermokemiske Undersøgelser«.

K.F. kom tidligt i gang med at udgive nyttige småskrifter: På et møde i maj 1882 foreslog Steenbuch, at »Foreningen skulde søge at faa udarbejdet en Oversigt over de Tidsskrifter vedrørende Kemiens forskellige Grene, som fandtes paa de forskellige offentlige Bibliotheker«. Dette vedtoges, og det blev overdraget bestyrelsen at sørge for, »at der blev udset en dertil kvalificeret Person, som for et passende Vederlag paatog sig dette Arbejde«.

Odin påtog sig at udarbejde fortegnelsen, der var færdig og trykt i 500 eksemplarer i juni 1883. Hvert medlem fik et eksemplar gratis, og i øvrigt blev salgsprisen 75 øre. Udgifterne var i alt 202 kr., hvoraf de 80 kr. var et offer til Odin, og resten gik til trykning, papir m.v. — Arbejdet blev siden fornyet af Chr. Winther i 1912 og af K.A. Jensen i samarbejde med to fagbibliotekarere i 1953, og vi er mange, der kan bevidne, at denne sidste udgave har været os til megen stor nytte.

En anden aktivitet, som K.F. tidligt tog op og også flere gange senere kastede sig ud i, var undersøgelsen af analysemetoder. Dengang var det øjensynligt ikke odiøst at være analytisk kemiker. Første gang var i december 1884, hvor man nedsatte et udvalg, der skulle tilvejebringe ensartede regler for arsenikundersøgelser. Udvalget forelagde sit forslag for K.F. i maj 1886, og med ubetydelige ændringer blev dette vedtaget og si-

Chemisk Forening

holder Møde

Tirsdag d. 19. November 1895 Kl. 7¹/₂

i Myginds Lokale, Linnésgade 25, 1. Sal.

Hr. stud. mag. **Chr. Winther** holder Foredrag om „Spaltning af Druesyre og lignende Forbindelser i optisk aktive Former“.

Efter Foredraget staar et dækket Bord beredt for Medlemmer, der betale 1 Kr. pr. Kouvert.

Fig. 4. Indkaldelse til Chr. Winthers første foredrag i Kemisk forening.

CHEMISK FORENING

INDRYDERNE, FORÅR 1879:

ODIN T. CHRISTENSEN, CHR. STEENBUCH, TH. THOMSEN

FORELØBIG BESTYRELSE, APRIL TIL NOV. 1879:

ODIN T. CHRISTENSEN, NIELS STEENBERG, CHR. STEENBUCH, V. STEIN, C.F.A. TUXEN

BESTYRELSE (IFLG. LOVENE AF APRIL 1879), 1879-89:

FR. HOLM, S.M. JØRGENSEN, J. KJELDAHL, V. STEIN, TH. THOMSEN, TIL 1884, H. STRUER, FRA 1884

BESTYRELSE (IFLG. LOV AF MAJ 1889), 1889-1900:

S.M. JØRGENSEN, ODIN T. CHRISTENSEN, H. STRUER, TIL 1894, EMIL PETERSEN, FRA 1894

Fig. 5. Bestyrelsesmedlemmer til år 1900.

KEMISK FORENING

BESTYRELSE (IFLG. LOVENE AF APRIL 1900):

SIDDEDE: S.M. JØRGENSEN, ODIN T. CHRISTENSEN, EMIL PETERSEN

1900-01: " " ALFRED WÖHLK

1901-02: " EMIL PETERSEN, "

1902-03: ODIN T. CHRISTENSEN, " "

1903-04: " NIELS BJERRUM, S.M. JØRGENSEN

1904-05: S.P.L. SØRENSEN, " "

1905-06: " A.C. ANDERSEN, "

1906-07: " " NIELS STEENBERG

1907-08: JULIUS PETERSEN, " "

1908-09: " M. GRUBB, "

Fig. 6. Bestyrelserne fra 1900-1909.

Formentlig for at ægge medlemmerne til dåd vedtoges det i november 1896 at honorere hvert foredrag med 25 kr.; dette honorar blev udbetalt indtil oktober 1908, da det blev afskaffet.

Det kan yderligere nævnes, at den første studerende, der holdt foredrag i K.F. var den 22-årige Chr. Winther i 1895 (fig. 4). Dette var Winthers første foredrag i K.F., medens hans sidste blev holdt efter hans udnævnelse til æresmedlem i 1962, og ind imellem holdt han, især i sine yngre år, talrige foredrag. At have holdt foredrag over en periode på ca. 67 år i en faglig forening er vist en rekord, som vanskeligt kan slås.

Møderne holdtes lejlighedsvis på Polyteknisk Læreanstalt, nemlig hvis der skulle forevises apparatur, men ellers i vekslende selskabslokaler, hvor der også kunne serveres noget godt for bugen. Først under første verdenskrig blev dette for dyrt, og man gik over til at spise — ret beskedent — i garderoben på Universitetets kemiske Laboratorium.

I K.F.'s første 25 år blev der to gange vedtaget lovændringer: Første gang i 1889, da Emil Koefoed stillede følgende forslag, der blev vedtaget med 16 stemmer imod 4:

»Bestyrelsen bestaaer herefter af 3 Medlemmer istedet for 5 nemlig en Formand, en Næstformand og en Kasserer«.

S. M. Jørgensen blev valgt til formand, Odin T. til næstformand og Holger Struer til kasserer. I den nye bestyrelse skete der i årene op til 1900 kun én ændring: I 1894 gik Struer ud, og Emil Petersen blev valgt i stedet for, og så lå styrelsen i adskillige år fast forankret hos de videnskabelige kemikere (Fig. 5).

Den 29. marts 1900 blev der efter bestyrelsens forslag nedsat et udvalg til udarbejdelsen af nye love, motive ret med, at »Foreningens Love i den nuværende Skikkelse ikke kunde anses for tidssvarende«. Allerede den 14. april afleverede udvalget sit forslag, og de nye love blev vedtaget den 27. april. Antallet af paragraffer blev forøget fra 3 til 9; men de væsentligste ændringer var dels, at det udtrykkeligt blev sagt, at både mænd og kvinder kunne blive medlemmer, og dels, at et bestyrelsesmedlem blev valgt for 3 år og ikke umiddelbart kunne genvælges. Hermed nærmede S. M. Jørgensens lange formandsperiode sig sin afslutning; han havde været formand fra 1880 og måtte nu gå af i 1902. Ganske vist blev han påny valgt i perioden 1903-06, så han kunne være formand i jubilæumsåret 1904; men så var det også uigenkaldeligt slut! (Fig. 6).

Fortsættes

den trykt (3 sider i stort format, med illustration af et Marsh-apparat). Udgifterne ses at have været 35,50 kr. for 200 eksemplarer, og de solgtes for 50 øre stykket og er såmænd ikke udsolgt endnu. I regnskaberne er der over en årrække blevet ført 50 stk. i indtægt, så K.F. satte altså kun 10,50 kr. til på dette foretagende.

I 1882 dukkede der et principielt spørgsmål op i bestyrelsen, idet fabrikbestyrer W. Groth havde anmeldt et foredrag om superphosphater: Skulle foredragene være videnskabelige, eller måtte de også godt være tekniske. Bestyrelsen traf følgende salomoniske bestemmelse: »Ihvorvel Hovedvægten maatte lægges paa videnskabelige Foredrag, burde man dog ikke udelukke saadanne af mere teknisk Natur« — og Groth holdt sit foredrag få dage derefter.

I 1898 blev det foreslået, at K.F. skulle udvide sin virksomhed til også at omfatte varetagelsen af kemikernes faglige og økonomiske interesser. Efter en del diskussion vedtog man, at man *ikke* skulle ændre foreningens oprindelige formål. Til gengæld, nu man ingen forpligtelse havde overfor medlemmernes økonomiske status, benyttede man lejligheden til at sætte kontingentet op fra de 3 kr., som hav-

de været taksten siden 1879, til 4 kr., og sidenhen er dette beløb påny blevet sat op endda flere gange.

Det fremgår af protokollen, at man fra første færd ofte savnede foredrag, og det var i høj grad Tordenskjolds soldater, der måtte holde for. På generalforsamlingen i maj 1885 stillede formanden følgende forslag:

»Generalforsamlingen bemyndiger Bestyrelsen til at ansætte en lønnet Referendar, som paa de Møder, hvortil intet andet Foredrag er anmeldt, meddeler en Oversigt over de vigtigste af de i udenlandske Tidsskrifter offentliggjorte kemiske Arbejder«.

Dette foreslag blev efter en kort diskussion enstemmigt vedtaget, og bestyrelsen antog kort efter Odin T. som referendar mod et årligt vederlag på 100 kr. og med forpligtigelse til at holde indtil 4 foredrag om året. I 1887-90 nævnes cand. mag. Emil Koefoed som referendar, og herefter nævnes referendaren ikke mere; men fra 1890-1906 er protokollen meget mangelfuldt ført — til dels uden angivelse af foredrag og foredragsholdere. Af regnskaberne fremgår det dog, at der i 1891-92 er udbetalt 100 kr. til en referendar, men det ses ikke, hvem der har fået pengene.